

Ovaj termin je bio predviđen za radionicu na temu “Politizacija procesa suočavanja s prošlošću” koju je trebalo da vodi Refik Hodžić, ali je zbog povrede bio sprečen da dođe. Kao zamenu, CNA tim je pripremio ovu radionicu.

jutarnji krug

Neke od izjava:

- Žao mi je da sam morao sinoć da odem ranije. Danas mi je mnogo bolje.
- Ja sam jutros dobro. Očekivala sam Refika, čula sam da je dobar govornik. Jučerašnji dan je bio dobar ali malo dug. Što se tiče Gordane Čomić, još uvijek sam malo zbunjena, nisam je mogla najboje pratiti. Žao mi je da nisam ostala do kraja.
- Dobro sam, odmorila sam se. Jučerašnji dan je bio veoma umarajući.
- Jučerašnje prijepodne je bilo dobro. Poslijepodne nam je Gordana Čomić oslikala bivšu SFRJ. Pravi je političar, kaže sve ali ništa novo ne otkriva.
- Dobro sam. Malo je juče Gordana Čomić bila naporna, postala sam nervozna.
- Dobro sam podnio sve juče. Drago mi je bilo da sam dobio priliku čuti političarku iz Srbije. Kao i uvijek, političari me razočaravaju. Okej sam.
- Rad u grupama je bio dobar, posebno upoznavanje nas učesnika i učesnica. Nisam bio tokom drugog dijela, žao mi je, povrijedio sam nogu. Sve ostalo je super, topla voda, klima radi...
- Volio bih da se tokom rada ljudi više uključuju. Gordana Čomić je bila dobra, zadovoljan sam njenim izlaganjem. Ipak, primjetio sam da vješto izbjegava određena pitanja.
- Dopadaju mi se različite perspektive. Ne mogu da rezimiram Gordanino izlaganje, nisam mogao sve propratiti najbolje.
- Mislim da ipak ne lažu baš svi političari. Zadovoljna sam dosadašnjim tokom seminara, malo sam umorna. Gordana je imala informacije koje nisam čula do sada.
- Jučerašnji dan je bio veoma koristan. Gordana je potakla diskusiju o mnogim novim stvarima. Polako se razrješavam nekog straha od belaja u Srbiji.
- Prijepodne mi je bilo super. Poslijepodne mi je javljeno da naša organizacija mora napustiti prostorije koje su nam

date od Ministarstva Odbrane. Zahtijevali smo krivičnu odgovornost od Ministarstva zbog zloupotrebe djece u političke svrhe. Veoma sam uzrujana i večeras se moram vratiti kući.

- Ja sam danas dobro. Jučer sam bila umorna. Dosta sam se gubila pošto ne znam mnogo o susjednim državama tako da bilježim i učim sve što je novo.
- Jučerašnji dan je bio sadržajan. Nikoga nisam znao kad sam stigao ali se to do sada promijenilo. Gordana Čomić nam je malo išla na živce ali je barem bila iskrena.
- Gordana je bila zanimljiva. Očekivao sam da će se više držati teme ali je ovo vjerovatno neki maksimum koji se može izvući. Vidi se da puno radi i da se trudi. Nije mi se sviđjelo svođenje nas, birača, na statistiku.
- Sve mi se sviđjelo jučer, bio sam dosta umoran. Gordana je bila iskrena ali je izbjegavala odgovoriti na neka pitanja.
- U glavi mi je trenutno mutno, nisam se u potpunosti razbudio. Gordana je super, iskrena, dosta stvari koje je rekla su drugačije od onog što sam očekivao. Definitivno treba dalje razvijati saradnju sa političarima. Nisam dovoljno spavao, umoran sam. Prijepodne je bilo super, poslijepodne čista petica, odgovori Gordane Čomić su za dvojkju. Dobro i vješto je zborila ali suština je neuhvatljiva. Nisam mogao da razumijem njeno predavanje. Pitao sam druge i oni su se složili sa mnom.
- Odlično sam iako sam malo pospan. Jutarnja radionica je bila dobra, dobro je bilo upoznati predstavnike država. Gordana je veoma jaka ličnost tako da mislim da je nemam prava karakterisati.
- Dobro sam iako je jučerašnji dan bio intenzivan. Mislila sam da se Gordana fokusira na ono što nas zanima ali je to teška i kompleksna tema. U principu sam zadovoljna.
- Ja sam dobro, nisam još umrla. Imala sam utisak da su svi jučer bili umorni tako da sada imamo nešto kao chill out.

projekcija filma “ne može da traje večno”

Komentari nakon filma:

- Film je bio težak, pravi šok. Najbliža sam Srebrenici pošto je u Tuzli veliki broj izbjeglica iz Srebrenice. Kod nas se svakog 11-og Majke Srebrenice okupljaju. Mi smo organizovali akciju solidarnosti sa Holanđanima ali su majke Srebrenice odbile pomoć.
- Ja sam beskrajno tužna. Od samog početka sam mogla locirati osobe koje su bile intervjuisane. Drago mi je da sam ih mogla čuti, nikog nisam osuđivala. Ne mogu da vjerujem da se nasilje opet dogodilo tokom zadnjeg rata. Kroz

ovaj rad sa ljudima već 15 godina pokušavam naći odgovor na to šta se desilo s ljudima. Ovaj film me je obeshrabrio. Gospođa, za koju pretpostavljam da je iz Srbije, je puna straha. Da li to pokreće čovjeka na takve zločine? Taj osnovni instinkt koji je isplivao u Bosni i Hercegovini, u Ruandi, šta je to što ga pokreće? Ja sam tokom rata radila s djecom prognanika iz Žepe i Srebrenice. Ja vama ne mogu opisati tišinu koja je zavladała Zenicom kada su se pojavili tih pet autobusa. Tišina koja lomi je stravična. Žao mi je

kada se ti ljudi gledaju samo s te strane. Tačno je, takođe, da se manipuliše našom boli. Mrzila sam sve izvan mog vidokruga dok nisam shvatila da se samo užasno plašim za svoj život, za život svog djeteta. Ohrabruje me da neko vidi samo kao N., Muslimanku, Zeničanku, iz Džamahirije, šta god, koja je ipak kao oni. Prvo prevazilaženje sopstvenih predrasuda, prvo rad na sebi!

– Vrlo zanimljiv dokumentarac. Ravnodušna sam, ne pogađa me emocionalno. Zato što stvari posmatram ravnopravno.

– Ovaj film me je podigao. Ratni zločini se ne završavaju isporučivanjem ratnih zločinaca. Ovakve filmove treba prikazivati slijedećim generacijama. Treba ići dalje sa razjašnjavanjem. Slažem se sa Ž. Film sam gledao ranije, okej su. Ali, ne ulazi mi u glavu kako bi to moglo pozitivno da utiče na slijedeće generacije. I bratstvo i jedinstvo je propalo iako su svi živjeli u tome. Mislim da ovakvi filmovi neće imati učinka kada krene ponovna manipulacija.

– Gledala sam stotinu ovakvih filmova i uvijek me uzruja. Ovi filmovi sve spuštaju na lični, ljudski nivo. Mi sebe prepoznajemo u ovim pričama i osjećamo empatiju prema čovjeku. Ovo je jedna od najboljih metoda za uticanje na široke mase.

– Ja sam takođe gledao nekoliko sličnih filmova. Film je potresan, drugačiji od ostalih koje sam gledao. Ja sam iz Ivanjice koja je okružena sa sedam opština. Čovjek nije savršen, mora da radi na sebi i da utiče na druge. Čovjek je jedina vrsta koja prvo osmisli zločine pa ih izvede. Volio bih da se ovi filmovi prikazuju kod nas na lokalnoj televiziji. Treba mi više vremena da mi se emocije i misli razbistre. Muzika je odlična!

– Meni je film veoma moćan medij. Treba nam više ovakvih filmova, istančanih. Na ovome se treba više raditi u budućnosti. Ovaj film predstavlja čitavu paletu osjećaja i mišljenja u Bosni i Hercegovini. Svaka čast na filmu!

zidne novine

Podela u tri grupe. Svaka grupa priprema zidne novine na po jednu od tema:

- Gdje vidite da se manipuliše s prošlošću i kako? Ko su nosioci toga?
- Mitovi koje prepoznajemo u našim sredinama i koje treba razgraditi. Zašto ih treba razgraditi?
- Gdje vidimo konstruktivan odnos prema prošlosti? Pomaci naprijed?

Gdje vidite da se manipuliše s prošlošću i kako? Ko su nosioci toga?

- Uzroci rata
- Istina o ratnim zločinima
- Istina o broju žrtava
- Svjedoci
- Manipulacija brojem žrtava
- Manipulacija ratnim veteranima
- Manipulacija brojem stanovnika
- Manipulacija u dijaspori
- Podrška određene političke strukture
- Politički, izborni inženjering
- Zbog prikazivanja sebe kao žrtve
- Monopolistički interesi
- Mediji, sredstva
- Obrazovanje - uvođenje novih predmeta

Mitovi koje prepoznajemo u našim sredinama i koje treba razgraditi. Zašto ih treba razgraditi?

- Svi muslimani su poturčeni Srbi
- U odbranbenom ratu ratni zločini su nemogući
- Ratni zločinci su nacionalni heroji
- Oni koji osuđuju ratne zločince iz "vlastitog naroda" su izdajnici
- Međ. zajednica (SAD, NATO, Haški tribunal) su protiv određenog naroda
- "Mi" smo uvijek tuđe žrtve
- Da svi narodi žele u "komšijino dvorište"
- Ako nisi s "nama", ti si protiv nas (antidržavni, špijuni, izdajnici, non grata)
- Stereotipi o narodima u bivšoj SFRJ (Albanci su primitivni, teroristi, protiv Makedonije, Srbije; Bosanci su zaostali i primitivni)
- Svi bosanski Srbi su separatisti
- S procesuiranjem ratnih zločina završili smo suočavanje s prošlošću
- Moć je samo u politici

Gdje vidimo konstruktivan odnos prema prošlosti? Pomaci naprijed?

- Pravosuđe - domaće i međunarodno
- Civilno društvo - pojedinci, dokumenti, dostupnost arhiva
- Izvinjenja političara
- Regionalna kulturna suradnja
- Veća otvorenost medija (i nacionalnih)
- Sužavanje prostora za negiranje genocida
- Povećanje samokontrole medija
- Obilježavanje stratišta
- Dijalog veterana s različitih strana
- Demilitarizacija
- Traženje nestalih

Zapažanja, komentari, dileme, pitanja.

– Mi imamo između 6% i 8% visoko obrazovanog stanovništva. Činjenica je da je lakše manipulirati nisko obrazovanim ljudima.

– Htio bih reci par riječi o mitovima. Vjerujem da ljudi mogu da se mijenjaju. Možda je netko nešto učinio ali im se treba ostaviti prostora da se mijenjaju. Takođe je važno da ako gradimo mir da ga ne razgrađujemo. Mislim da postoji rješenje za mir. To je proces. U stvari, to je stanje budnosti.

– Želio bih nešto reći o mitu da je rat počeo ubistvom srpskog svata na Bašćaršiji. Ne bi se trebala davati takva važnost jednom krivičnom djelu koji predstavlja obračun kriminalaca.

– Želio bih komentarisati mit da su svi Muslimani poturčeni Srbi. Nedavno je Šešelj izjavio da su čak svi Hrvati Srbi koji su prešli na katolicizam. Ne čujem da se radikali ikad ograđuju od Šešeljevih izjava. Ljudi se povode za tim izjavama.

– Meni je mit uobičajena definicija nacionalnog identiteta. Obična je mentalna konstrukcija u pitanju, bez temelja, i ništa više.

– Nije u pitanju samo manjak obrazovanja, već i kvalitet. Potrebno nam je mirovno obrazovanje putem kojeg će ljudi biti sukobljeni sa predrasudama.

– Pitanje vremena jeste važno ali nije univerzalan lijek. Treba se nešto aktivnije raditi. Na primjer, trebalo bi se raditi na konstrukciji pozitivne paradigme o Balkanu.

– Postojanje negativnih stereotipa o Balkanu kao, na primjer, o buretu baruta, je ključno za odnos s prošlošću. Moj svjetonazor je jedini ispravan, svi ostali su u pogrešni. To je ono što guraju ljudi poput Milorada Ekmečića i Bakira Izetbegovića. Beograd nije samo srpski grad, već i moj, iako nisam Srbin.

– Problem predstavlja i neprekidno preuveličavanje svega. Uzmite samo primjer nas, Albanaca s Kosova. Ima nas dva miliona, uvijek se naglašava. Pa toliko ima željeznica u Indiji, dva miliona kopija Harry Potter-a je prodato u Engleskoj za 24 sata! Uvijek se priča o nama kao o najboljim u nečemu.

– Po meni je problem neprihvatanja kritičkog stava.

– Malo bih o ratnim zločinima. Meni je veoma važno da se utvrdi istina. Ratni zločinci nikad neće biti procesuirani u većem broju. Drago mi je da se najveći procesuiraju ali daleko smo od zdravog završavanja procesa pomirenja pošto se oni slave, oni postaju mučenici, žrtve. Problem je kako raditi s ljudima koji istinski i duboko vjeruju u svoju žrtvu. Žena iz dokumentarca koja priča o silnoj srpskoj krvi prolivenoj u Sarajevu, na primjer. Strahovi, nepovjerenje i ideologija su isuviše jaki!

– Svi ovi mitovi su samo mitovi, laži ali puno ljudi vjeruje u njih. Kako se nositi s njima, kako reagovati?

– Misliti o zločincima kao o zvijerima nas amnestira kao individue i smanjuje sav naš potencijalni trud koji može promijeniti stvari. Priznanja iz Haga treba koristiti kada se nađemo u situaciji da razgovaramo s nekim tko negira počinjene zločine.